

Рудницька Оксана В'ячеславівна,
здобувач вищої освіти ступеня
магістр 7-го курсу ННІ № 4 НАВС

ДІАЛЕКТИКА ПРАВА І СВОБОДИ

Філософська спадщина свідчить, що поняття свободи, багатогранне, неоднозначне і різнопланове. Свого часу Г. Гегель влучно зазначав: «Ні про одну ідею не можна з таким повним правом сказати, що вона невизначена, багатозначна, доступна найбільшим непорозумінням і тому дійсно до них схильна, як про ідею свободи, і ні про одну не говорять звичайно з таким малим ступенем її розуміння» [1, с. 191]. Визнання прав людини з того часу стає незаперечним надбанням прогресивної громадської думки. Серед захисників цих прав у ХІХ – ХХ століттях ми зустрічаємо імена І. Канта, В. Гумбольдта, Дж. Мілля, Б. Константа та наших співвітчизників - М. Драгоманова, М. Грушевського, В. Вінниченка, Б. Кистяківського та ін. В сучасній філософії прийнято розуміти під свободою можливість людини усвідомити зовнішню необхідність певного варіанту поведінки і діяти відповідно до неї. Проте, це тільки зовнішня, або об'єктивна сторона свободи. Людина, обираючи той або інший варіант поведінки, підпорядковує свою волю обставинам. Обставини, об'єктивні умови життя, закони природного розвитку суспільства домінують над нею. Можна сказати, що об'єктивна свобода - та сама свобода вибору, коли людина, маючи інформацію про значення і наслідки того або іншого вчинку, вибирає варіант поведінки, що відповідає умовам зовнішнього, оточуючого його світу. Роблячи вибір, діючи відповідно до пізнаної необхідності, людина може поступати і проти власної волі, проти власних інтересів. Змирившись із зовнішньою об'єктивною необхідністю, особа залишається внутрішньо невольною, не дійшовши висновку про відповідність об'єктивної необхідності її внутрішнім переконанням, потребам та інтересам [2, с. 46].

Таким чином, людина залишається вільною лише зовні, а її внутрішня свобода обмежена необхідністю ставити свої дії в залежності від зовнішніх умов, детермінувати свою поведінку не своїми внутрішніми інтересами і переконаннями, а об'єктивними обставинами. Наприклад, ґрунтуючись на пізнаних економічних і інших об'єктивних закономірностях, суспільство і інших (або держава) приступає до визначення суспільно-економічних перетворень. При цьому учасниками таких перетворень є маси людей незалежно від їх бажання взагалі і ставлення до таких соціальних перетворень, зокрема. Навряд чи відповідають ці зміни суспільного життя інтересам людини, вимушеної підкорятися загальному руху соціуму. Навряд чи можна визнати індивіда вільним, якщо він бере участь у таких перетвореннях не з власної волі, створюючи те, що суперечить його уявленням, інтересам, бажанням, взагалі світогляду. Адже внутрішня свобода припускає свободу думки, переконань, віри - одним словом, повну суб'єктивну автономію особи.

Ця внутрішня, суб'єктивна свобода і є другою складовою частиною філософського поняття свободи. Для її досягнення необхідне не просто усвідомлення людиною об'єктивної необхідності того або іншого варіанту поведінки, а усвідомлення відповідності цієї необхідності її внутрішньому суб'єктивному світу. Людина повинна не просто зрозуміти закони об'єктивного світу і діяти відповідно до них, а й усвідомлювати, що ці дії відповідають власним потребам, бажанням і інтересам.

Суб'єктивна свобода - це реалізована свобода волі людини, коли суб'єктивна воля стає одним з детермінантів поведінки. Суб'єктивна свобода особи виражається в передбаченні як безпосередніх, так і віддалених результатів діяльності і бажанні їх настання. Суб'єктивно вільна особа не просто діє відповідно до пізнаної необхідності, особа передбачає наслідки такої відповідності, усвідомлює відповідність вимог об'єктивної соціальної необхідності власним інтересам, а тому активно прагне досягнення таких результатів [3, с. 174].

Основи цих двох аспектів свободи знаходяться в стані суперечності, вони діалектично протилежні один одному за своєю суттю. Суб'єктивні потреби особи, прагнення до повної незалежності і безумовного задоволення своїх інтересів незмінно суперечать самому факту наявності об'єктивної необхідності. З цієї суперечності народжується діалектично єдиний стан свободи як характеристики активного стану свободи. При цьому необхідність, що стала змістом свободи діяльності, є якісно іншою необхідністю - опосередкованою, прийнято внутрішнім світом людини, залученою в її діяльність [3, с. 175].

Можна зробити висновок, що свободу можна визначити як зовнішній і внутрішній стан незалежності особи, що пізнає необхідність і діє відповідно до пізаного в своїх інтересах і на користь суспільства. Свобода не є застиглим статистичним станом. Це соціальне явище нерозривно поступально розвивається, вона за своєю сутністю є одночасно і метою, і засобом, і умовою повноцінної людської діяльності. Як зазначав В.Чичерін: «Право є свобода, визначена законом. І в тому і в іншому значенні йдеться тільки про зовнішню свободу, що виявляється в діях, а не про внутрішню свободу волі; тому повніше і точніше можна сказати, що право є зовнішня свобода людини, що визначається загальним законом» [4, с. 84].

Свобода не може бути реальною, якщо вона не має правової форми і не втілюється в життя через механізм правового регулювання (суб'єктивні права і юридичні обов'язки, дозволи, заборони, зобов'язання, правові стимули, правові обмеження). Тобто, право пізнане через свободу стає її мірою як результат поєднання правових обмежень та правових стимулів.

Визначаючи поведінку людини, право не може обмежити свій вплив регулюванням тільки вчинків, зовнішнього об'єктивного виразу поведінки. Право так само має в своєму складі суб'єктивні регулюючі механізми. Система законодавства, що регулює зовнішню поведінку людини, є тільки одним із правових регуляторів. Такі правові інститути, як правосвідомість, що визначає мотивацію право значимих

вчинків, правове виховання людини, що впливає на складання стійких суб'єктивних установок, правова культура, що характеризує суб'єктивний комплекс цінностей правового характеру людини - в тій або іншій формі впливають і на внутрішній світ людини, і на її свідомість.

Свобода людини полягає в здатності ухвалювати рішення і робити вибір не на основі свавілля, а виходячи з пізнаної необхідності і відповідно до соціальних правил (у тому числі і юридичних). Свобода особи виявляється при здійсненні вибору в підкоренні своєї волі, своїх потреб, своїх вчинків усвідомленій суспільно значущій меті. Якщо ж людина обирає варіант поведінки, що суперечить закономірностям розвитку дійсності, то така невідповідність не просто заважає пануванню людини над обставинами і самим собою. В цьому випадку взагалі не можна говорити про її свободу, у тому числі і про свободу волі. Навпаки, маючи потенційну нагоду для досягнення свободи, вона не реалізовує її, а обирає протилежний шлях поведінки [5, с. 191].

Свобода здатна бути методологічним орієнтиром для права, що дозволяє відокремити категорії моралі та права, право приватне та публічне. Право і мораль як регулятори суспільних відносин по суті є двобічним відображенням явища свободи. Юридичний закон підтримується примусовою владою, мораль звертається лише до совісті. Як зазначав Б. Чичерін, цим бінарним відношенням охоплюється свобода людини, а правові й моральні начала при всій специфічній природі все ж таки є частинами єдиного цілого, яке виражається у поняттях «правда», «свобода» [2, с. 99].

В умовах, коли правові норми є виразом об'єктивної необхідності, вони слугують вільній життєдіяльності всього людського суспільства і кожного з його членів. Свобода індивіда не просто не обмежується - навпаки, тільки виконуючи правові розпорядження, він вільний, лише за умови їх виконання можливий соціальний прогрес, досягнення мети суспільства і власної мети людини.

Саме громадянське суспільство створює умови для розкриття унікальності кожного індивіда, адже центром

громадянського суспільства є соціально активна позиція особистості, ініціатива і самодисципліна, самодіяльність і винахідливість, певна міра вимогливості людини, перш за все, до самої себе. Індивід і суспільство є відображенням однієї і тієї ж соціальної реальності, а умовою їх гармонійного та ефективного розвитку є свобода [6, с. 67].

Категорія свободи в праві слугує критерієм рівня розвитку суспільства в цілому, показником його прогресу, а на індивідуальному рівні - показником реальності правового статусу особистості.

Таким чином, можна зробити висновок, що загальний зв'язок свободи і права полягає в тому, що право: ґрунтується на визнанні свободи безперечною соціальною цінністю; послідовно втілює її ідеї у своїх принципах і інститутах; закріплює легітимну міру свободи; за допомогою різних юридичних засобів захищає її від будь-яких порушень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Гегель Г.В. Работы разных лет : в 2 т. - М. : Мысль, 1973. – Т. 2. – 630 с.
2. Гуренко М.М. Теоретико-правові проблеми гарантій прав і свобод людини та громадянина. – К., 2001. – 204 с.
3. Право в системі соціальних норм: історико-юридичні аспекти. – Чернівці: Рута, 2005. – 419 с.
4. Чичерин Б.Н. Философия права. СПб.:Наука,1998. 423 с.
5. Левченко К.Б. Людина.Свобода. Демократія. — К. : Юрисконсульт, 2006. — 621 с.
6. Михальський Ю.А. Концепт громадянського суспільства. Український вимір. К.:В.Ф. Коваленко, 2013. 123 с.